

Språkstörning och andra samtidigt förekommande funktionsnedsättningar

- hur hänger olika svårigheter ihop och
- hur påverkar de varandra?

Stockholm, Kompetento 25-03-10

Elisabeth Fernell, MD, PhD
elisabeth.fernell@gnc.gu.se

Gillbergcentrum, Göteborgs universitet
Barnneuropsykiatriska kliniken, Göteborg

Språkstörning – från Skolverket 2022

Språkstörning är en vanlig men dold funktionsnedsättning

Symptomen misstolkas ofta, vilket leder till att rätt stöd uteblir

Möjligheten till stöd och behandling är långt ifrån likvärdig i landet, enligt en studie från Socialstyrelsen

Myndigheten menar därför att det finns ett stort behov av att uppmärksamma vilka omfattande konsekvenser som språkstörning får för den individ som är drabbad

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/sprakstorning-ar-en-vit-flack-pa-kunskapskartan>

Språkstörning – från Skolverket 2022

Språkstörning bedöms vara den vanligaste neuropsykiatriska funktionsnedsättningen (NPF), men till skillnad från andra diagnoser har inte språkstörning fått samma uppmärksamhet - trots att nedsättningen i språklig förmåga kan få omfattande konsekvenser

Ofta ökar svårigheterna vid övergången mellan låg- och mellanstadiet. Klyftan växer sedan i förhållande till jämnårigas utveckling

Att ha en språkstörning innebär en större risk för att bli utsatt för mobbning. Studier visar att risken för mobbning minskar i takt med att barnet blir äldre. Trots detta löper individer med språkliga svårigheter en större risk att bli fortsatt retade eller inte accepterade i sociala sammanhang

Barn med språkstörning - *från programmet*

- *"Hur identifiera dessa barn så tidigt som möjligt – vilka signaler och beteenden ska du vara uppmärksam på?"*
- *Hur kan språkliga svårigheter hänga ihop med:*
 - *NPF-problematik*
 - *läs – och skrivsvårigheter*
 - *generella inlärningssvårigheter*
- *Vilka stödinsatser kräver de olika svårigheterna och kombinationerna?"*

Vad innefattar språkstörning/utvecklingsrelaterad språkstörning=Developmental Language Disorder (DLD)

Svårigheter med:

Ljudsystemet

Ordförråd

Grammatik

Språklig förståelse

Språklig kommunikation

Miniscalco, C, Gillbergcentrum

Utvecklingsrelaterad språkstörning -

- är en komplex utvecklingsneurologisk språklig funktionsnedsättning som innebär att man har svårt att lära sig sitt eller sina modersmål på samma sätt och i samma takt som jämnåriga

Språket utvecklas i samspel med miljön och behovet av att kommunicera driver utvecklingen

Barn med språkstörning kan ha svårigheter med ljudsystemet, svårt att formulera sig muntligt och att hitta ord, svårigheter att lära sig nya ord och/eller att förstå talat och skrivet språk Miniscalco C, Gillbergcentrum

Hur vanligt är språkstörning hos barn?

Språkstörning (Developmental Language Disorder, DLD) är den vanligaste funktionsnedsättningen hos barn och förekommer isolerat eller samtidigt som någon annan funktionsnedsättning

Språkliga svårigheter är i många fall ett första symtom på andra svårigheter

Utvecklingsrelaterad språkstörning/DLD förekommer hos 5–8% av alla en- eller flerspråkiga barn i förskoleålder

Miniscalco C, Gillbergcentrum

Hur uppmärksamma språkstörning?

Majoriteten av landets barnhälsovårdsenheter använder idag antingen 2,5 års språkscreening ("Miniscalco-metoden"/Västra Götalandsregionen) eller

3 års språkscreening ("Westerlund-metoden"/Uppsala), som båda är vetenskapligt utvärderade

Många med tidig språkstörning har fortsatta språkliga svårigheter och senare ytterligare utvecklingsrelaterade svårigheter, vilket belyser vikten av att följa upp barn med försenad språkutveckling och språkstörning

Frågeformulär *till föräldrar* vid Språkscreening vid 2,5 år

- 1 Är du orolig för ditt barns tal och språk?
- 2 Visar ditt barn intresse för att kommunicera och tala med barn och vuxna?
- 3 Hur många ord kan ditt barn säga? 0 – 25, 25 – 50, mer än 50
- 4 Använder ditt barn hellre gester än tal t ex skakar på huvudet
- 5 Kan ditt barn sätta samman två eller flera ord till små meningar?
- 6 Förstår ditt barn längre meningar, t ex "hämta nallen i köket"?
- 7 Har ditt barn problem med att tugga och/eller svälja?

Bedömning av barnets språkutveckling vid språkscreening

Några exempel på uppgifter till barnet

Förstår barnet prepositionerna i eller på, t ex "Lägg skeden i väskan"?

Kan barnet peka ut den lilla respektive stora bilen?

Kan barnet peka ut olika kroppsdelar på sig själv eller dockan?

BVC:s viktiga roll

Ett av barnhälsovårdens viktiga uppdrag är att upptäcka olika typer av utvecklingsavvikelser

Det sker genom en kombination av ordinarie *utvecklingsuppföljning* vid nyckelåldrarna, *observation av barnets spontana beteende vid besöken* och *bedömning från förskolans pedagoger*

Föräldrars oro ska alltid tas på allvar

(Rikshandboken Barnhälsovård)

BVC:s viktiga roll

Viktiga utvecklingsbedömningar och screeningundersökningar på BVC vid "nyckelåldrar" - som kan spåra utvecklingsavvikelser
Samarbete med förskolan

Att fånga upp, ge stöd, göra en "spårande", första bedömning/utredning, inkl. utredning av psykolog och läkarbedömning, ta ställning till om en fortsatt bedömning/utredning behövs inom sjukvården

Samarbete med team inom sjukvården för barn som behöver remitteras för fortsatt utredning, behandling

Bedömning av en representativ grupp (25 barn), som gick i språkförskola på grund av måttlig/svår språkstörn.

Utvecklingsneurologiska bedömningar (psykolog, sjukgymnast, logoped, läkare) när barnen var 5-7 år gamla, jämförelsegrupp bestående av barn i vanlig förskola

90% av barnen i språkförskola hade adderande funktionsnedsättningar/funktionsproblem – inom områden generell kognitiv förmåga, motorik, koncentration, autismspektrum

Hur relaterar språkproblem vid 2,5 års ålder till språkstörningar och neuropsykiatriska/utvecklings-neurologiska funktionsnedsättningar i tidig skolålder?

Mer än hälften av de barn som före tre års ålder screenade positivt för tal- och språkproblem, visade sig i tidig skolålder, sedan de undersökts av ett fler-professionellt team, även ha svårigheter inom områden som autism, ADHD och/eller generella svårigheter med teoretiskt tänkande

De hade också svårigheter med muntlig berättarförmåga och problem med läsning och skrivande

Miniscalco och medarb. 2006, 2007, 2009, 2010

Barn med en tidig språkstörning undersöktes när de var
7- 8 år avseende förmåga att återberätta

- Barnen hade svårt att återberätta en historia, särskilt att få med all information i berättelsen
- Däremot lättare att besvara en direkt fråga om den lästa historien
- Viktigt att uppmärksamma elever som har svårt att berätta/återberätta – kan vara tecken på en språkstörning och medföra svårigheter i teoretiska ämnen

Miniscalco och medarbetare 2007

Elevhälsoteamets fortsatt viktiga roll

Den viktiga teamsamverkan mellan barnets pedagog, specialpedagog, skolpsykolog, skolkurator, skolsköterska och skolläkare

Uppmärksamma barn med utvecklingsavvikelser

Vid svårigheter/problem initiera den första kartläggningen

Ge anpassat stöd i skolan

Ta ställning till behov av fortsatt utredning

Språkstörning – en komplex utvecklingsneurologisk funktionsnedsättning

Flera kognitiva processer involverade, t.ex.
exekutiva funktioner; arbetsminne, processing speed

Dessa kognitiva nedsättningar ses också hos barn med ADHD och hos barn med autism – tillstånd som ofta förekommer samtidigt som språkstörning

Förekomst av olika utvecklingsneurologiska funktionsnedsättningar/hur vanligt?

Skolbarn

Intellektuell funktionsnedsättning, totalt ca 2%, lindrig form ca 1.5%

AD/HD 5-7%

Autism ca 1.5%

Språkstörning/dyslexi ca 5-8%

Motorisk koordinationsstörning ca 5%

Tics/Tourettes syndrom ca 1%

Överlappningar mycket vanligt

Olika bakomliggande **kognitiva svårigheter**- **svårigheter relaterade till tänkandet**

inom områden:

- Abstrakt/teoretiskt tänkande
- Exekutiva funktioner
- Socialt/ömsesidigt tänkande/social intuition
- Förmåga att se helhet/sammanhang

Sådana **kognitiva svårigheter**, om **uttalade**, ligger till grund för funktionsnedsättningar som intellektuell funktionsnedsättning, ADHD och autism eller om svårigheterna är av lindrigare grad – svag teoretisk begåvning, drag av ADHD, autistiska drag och finns också - av olika typ och grad - med vid språkstörning

Specialskolor för elever med grav språkstörning

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) driver tre Hällsboskolor för elever med grav språkstörning, en i Umeå och två i Stockholm

Grav språkstörning innebär att elevens språkförmåga är påtagligt nedsatt jämfört med jämnårigas

Flera språkliga domäner är påverkade, såväl impressiva som expressiva

Eleven behöver stöd för att förstå och tolka språklig information samt att göra sig förstådd

Dyslexi

Ingår i begreppet specifika inlärningssvårigheter (DSM-5)

Stora svårigheter med att utveckla högautomatiserad, flytande och väl fungerande läsning, brister i förmågan att uppfatta och analysera språkljudsstrukturen i orden

Svårigheterna förklaras ej av låg IQ eller av bristande social eller pedagogisk stimulans

Tvillingstudier liksom studier av släkter tyder på ett starkt ärftligt inslag när det gäller dyslexi

Förekomst av dyslexi: ca 5-8%

ESSENCE – handlar om barn med **olika grader av "försening" eller avvikelser i utvecklingen** –

- och som inte följer sin förväntade utveckling avseende förmågor som till exempel abstrakt/teoretiskt tänkande, språk/tal, motorisk utveckling, koncentration/uthållighet, lek/samspel - och barn som inte beter sig som förväntat, t.ex. barn som lätt får svåra utbrott eller barn som har stora sömnsvarigheter och barn med ät-/matproblem
- symtom av sådan grad att de medför behov av bedömning/utredning

ESSENCE

(Gillberg 2010)

Early Symptomatic Syndromes Eliciting Neurodevelopmental Clinical Examinations

- Tidiga symtom/symtomkombinationer som medför behov av klinisk bedömning
- **ESSENCE** är ingen diagnosterm, men sammanfattar funktionsproblem/ funktionsnedsättningar för en stor grupp

Språkscreening – en "ESSENCE screening"

Sedan 1970-talet görs en språkbedömning vid **4 års ålder** i Sverige

På 1990-talet introducerades språkscreening vid **2.5 eller 3 års ålder** i Sverige

Från 2009 **språkscreening och autismscreening** vid 2.5 års ålder på BVC i Göteborg

- en föräldraintervju och en observation av barnets språk och kommunikation, görs av sjuksköterska

ESSENCE

- Mycket ofta överlappningar av olika funktionsproblem
- Olika "presenterande" symtom
- **Språkförsening/språkstörning** är ett bra exempel på ett sådant vanligt, "presenterande" symtom

ESSENCE - hur vanligt?

Sammantaget ungefär 5-7% av barn i förskoleåldern

Sammantaget ungefär, och minst, 10% i skolåldern

Minst hälften har fortsatta problem också som vuxna

Stor risk för skolmisslyckanden om svårigheterna inte uppmärksammas

Flickor igenkänns i för låg grad

Nylander och medarb. 2009, Gillberg 2010, Kopp och medarb. 2010)

Diagnosbegreppen

Vad betyder det att få en diagnos?

Ordet diagnos betyder "genom kunskap"

Diagnosen sammanfattar symtombilden

Funktionsbeskrivande diagnoser

t.ex. intellektuell funktionsnedsättning, autism, ADHD

Orsaksbeskrivande diagnoser

t.ex. syndromdiagnoser

Diagnosbegreppen

Det kan föreligga betydande svårigheter för ett barn utan att kriterier för **diagnos** – som bl.a. kan medföra rätt till särskilda stödinsatser – uppfylls, t.ex. Intellectuell funktionsnedsättning

LSS (lag om rättigheter till stöd) gäller för vissa diagnosgrupper

Behovet av stöd, **funktionsbeskrivningen**, borde vara vägledande, inte enbart diagnosen

Intellektuell funktionsnedsättning (DSM-5)

Svårigheter med abstrakt/teoretiskt tänkande

Av en sådan grad att det handlar om en funktionsnedsättning

Stor variation i den kliniska bilden också *inom* området lindrig utvecklingsstörning (IQ intervall ca $50-70_{\pm 5}$)

Stor variation också avseende typ av samexisterande funktionsproblem/funktionsnedsättningar

Några resultat vid **4-årskontrollen** på BVC
för barn som senare visade sig ha en lindrig
intellektuell funktionsnedsättning

55% hade ej klarat synprövningen

40% hade motoriska avvikelser

57% hade en avvikande tal-/språkutveckling

Fernell, Bremberg 1998

Barns teoretiska förutsättningar - teoretisk begåvn. enligt testad IQ

Illustration utgående
från en teckning av
psykolog
Ingrid Adolfsson

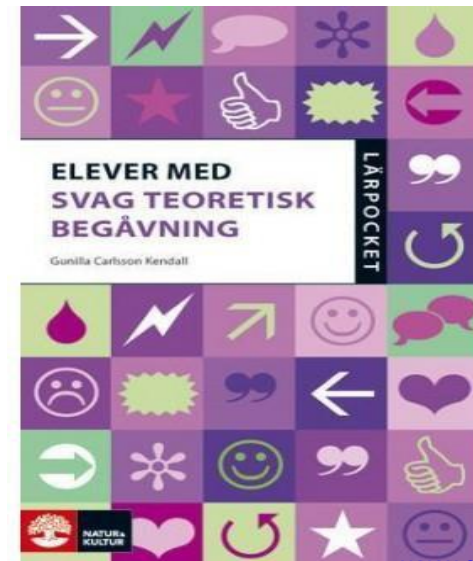
BarnNU-teamet, Sektionen för Barnneurologi och Rehabilitering
Barnens Sjukhus på Huddinge Universitetssjukhus

Svag teoretisk begåvning

Ca 12-13% har en teoretisk begåvning i IQ - intervallet 70-84 ("nedre normalzonen")

- *Svag begåvning – Normalt, men inte problemfritt*
Adolfsson I och medarbetare 2002

En bok med pedagogiska aspekter
av
psykolog Gunilla Carlsson Kendall

Några exempel från elevers upplevelser

”När alla andra är klara med uppgiften har jag ofta inte ens förstått vad vi ska göra”

Albin, 11 år, ADHD, svag begåvning, ssk språkligt

”Jag är jättebra i gymnastik och idrott men jag får inte något bra betyg, för vi ska skriva om kroppen också”

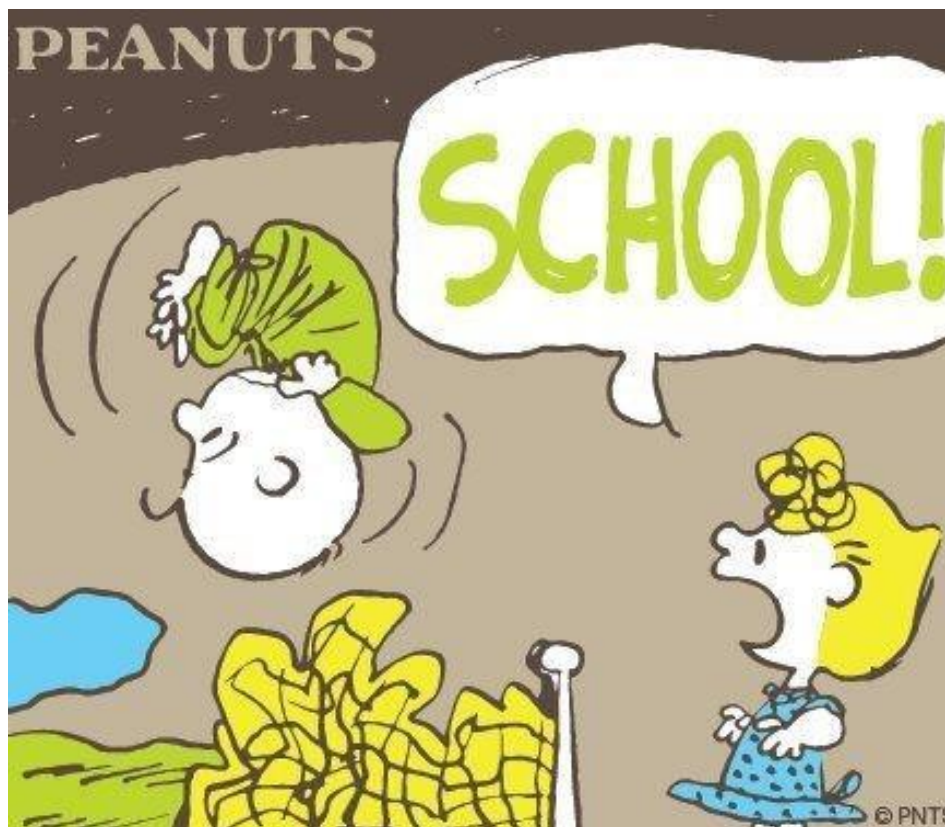
Lukas, 13 år, uppmärksamhetssvårigheter och svag begåvning

”Jag vill ha lite text, lättare text och inga svåra ord för då förstår jag inte”

Sandra, 13 år, ADHD/ADD och svag begåvning. ssk språkligt

”Jag hinner inte *både* lyssna och skriva av de power-pointbilder läraren talar om och visar på SO lektionerna”

Moa, 14 år, uppmärksamhetssvårigheter och svag begåvning

AD/HD Attention Deficit/Hyperactivity Disorder

Definition

Stora svårigheter att styra
uppmärksamhet, aktivitetskontroll och
impulskontroll

Definition/kriterier i internationell diagnosmanual,
DSM: **tre undergrupper**;
en form med ffa **uppmärksamhetssvårigheter**, en
form med ffa **överaktivitet/rastlöshet/impulsivitet** och
en **kombinerad** form

ADHD – INGEN bokstavsdiagnos MEN inte vilka bokstäver som helst

A Allvar, ge tidigt stöd

D Diagnos, när kriterier är uppfyllda

H Hjälpen ska ges med ett "Habiliteringsperspektiv"

D Didaktik

Problem med exekutiva funktioner – uppmärksammas i för låg grad

Illustration till hur
situationen är för
många
barn/ungdomar med
ADHD

“Vi försöker träna
barnen i att engagera
sig i sin egen
återupplivning”

Michael Twohy © 1997 from The New Yorker Collection.
All Rights Reserved.

”Du måste börja ta eget ansvar” ”Han kan bara han vill”

We're encouraging people to become involved in their own rescue.

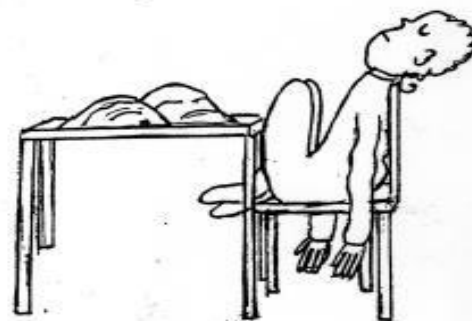
Problem med **exekutiva funktioner** - ger svårigheter att:

- planera, organisera, prioritera
- styra uppmärksamheten
- arbeta mot ett mål – uthållighet/**motivation**
- bedöma tiden/känslan för tid
- vara flexibel i tanken
- komma ihåg instruktioner – arbetsminne
- hantera frustration/modulera känslor
- klara impulskontroll/självreglering
- risk att underprestera i skolan

Risk för nedsatt funktion i det dagliga livet – “man vet vad man ska göra - men det blir inte gjort”

ADHD i skolan en illustration

En viktig grupp att
uppmärksamma
i skolan

Teckning:
psykolog
Ingrid Adolfsson,
Karol.univ.sjh/
Huddinge

Barn som lätt får utbrott

Barn som har svårt att kunna vara flexibla och att kunna klara en frustration

Barn med brister avseende Exekutiva funktioner

Bakomliggande svårighet: Emotionell labilitet

”Barn betar sig bra om de kan”

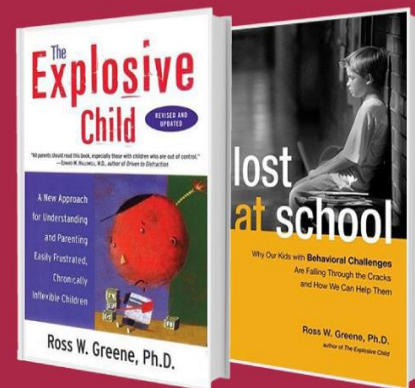
”Din förklaring till varför barnet betar sig på ett visst sätt guidar dig i hur du kan hjälpa barnet”

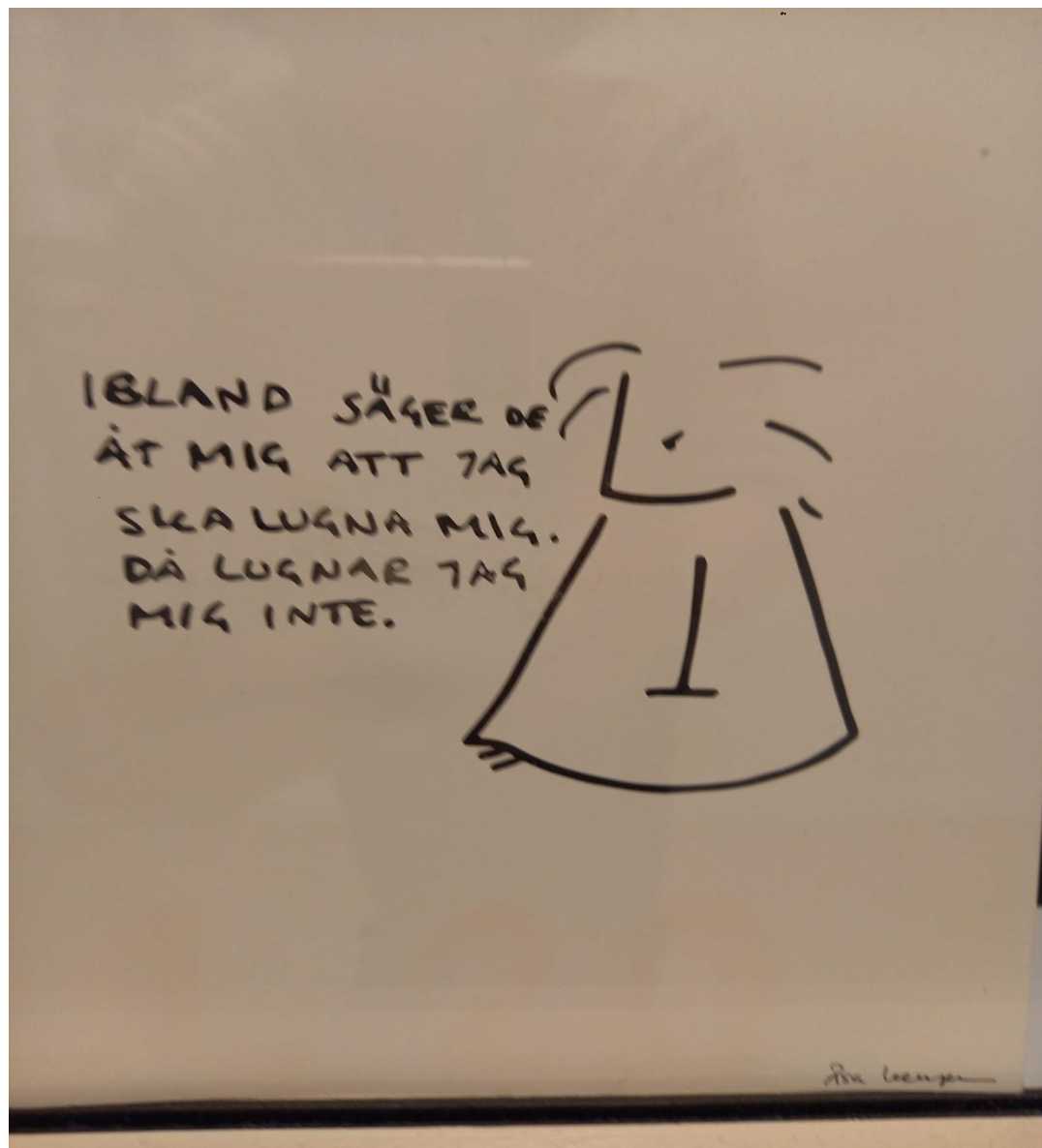
Ross Greene

Interview with

Dr. Ross Greene

author of “THE EXPLOSIVE CHILD”
and “LOST AT SCHOOL”

Svårigheter med socialt samspel

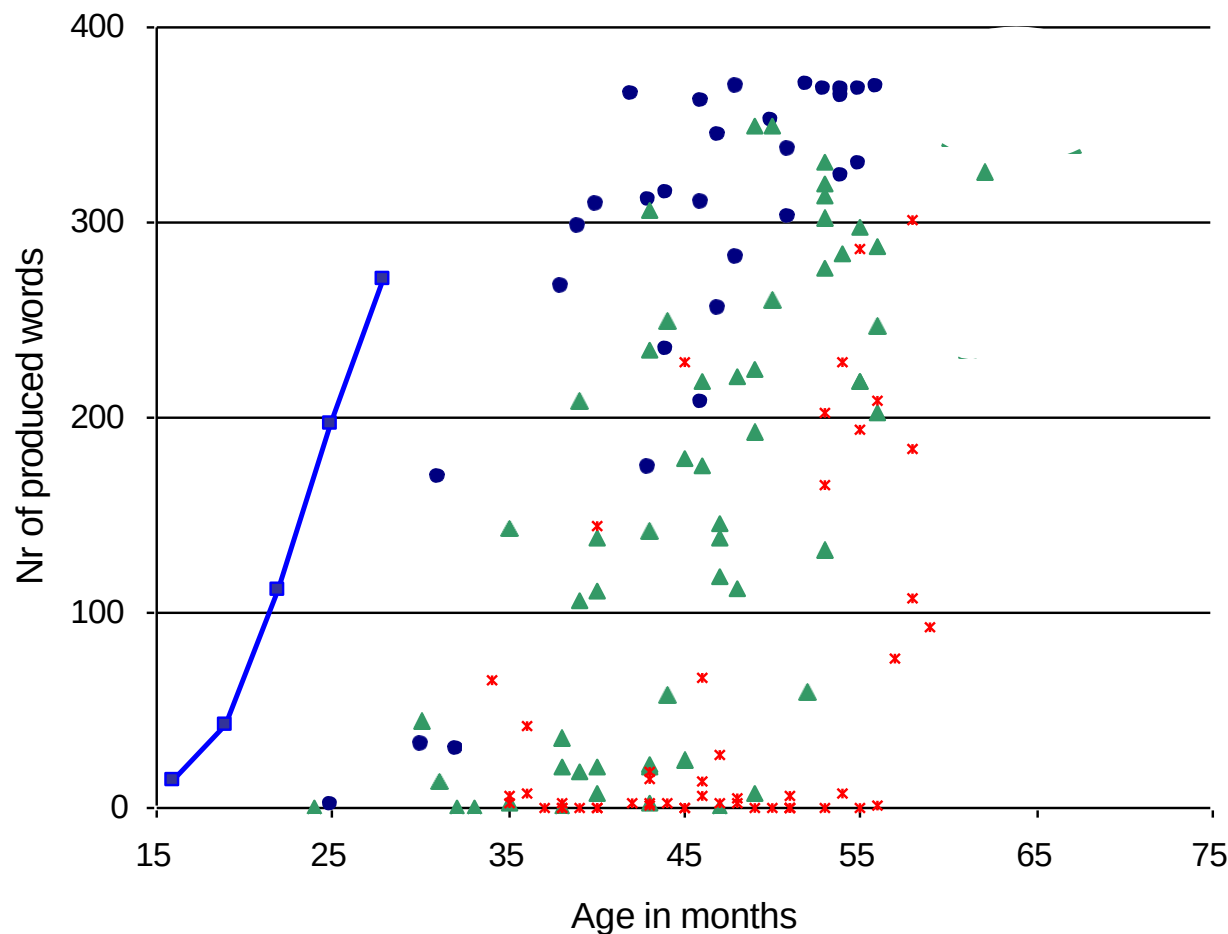
Autistiska drag – Autism

En del i svårigheterna rör
sociala/kommunikativa/språkliga färdigheter
Samspel/ömsesidighet

Den *andra* viktiga delen rör begränsade beteenden
och intressen och olika former av sensorisk
överkänslighet

Expressivt språk hos en grupp barn med autismspektrumtillstånd (ASD)

Produced words according to McArthur -CDI

Förskolebarn
med ASD, vid
inskrivning på
Autismcenter
för små barn i
Sthlm

- Typical development
50th percentile
- Cogn. level: normal
- ▲ Cogn. level: borderline
- × Cogn. level: low

Autism

Stor variation i symtombilden -

- Varierande begåvningsnivå; vissa med svår, medelsvår eller lindrig intellektuell funktionsnedsättning andra med normal eller god, men ofta ojämn, generell begåvning
- Språklig variation; en del har ej tal, andra har god verbal förmåga, men med de specifika kommunikativa svårigheterna
- Kognitiva bakomliggande svårigheter med:
 - “Theory of mind”/Social intuition, exekutiva funktioner, förmåga att se helhet/sammanhang/central coherence
 - Pragmatiska svårigheter som innebär begränsad förståelse för språkliga koder och möjlighet att anpassa sitt språk till situationen, blir till ett stort hinder i samspel med andra.

Barn med autismspektrumtillstånd och språkstörning

Barn med autismspektrumdiagnos, utan intellektuell funktionsnedsättning, undersöktes av logopeder vid ca 6 års ålder med ett flertal bedömningsinstrument

Nära 60% hade måttliga till svåra språkliga problem

Nära hälften hade kombinerade expressiva och impressiva problem

Viktigt att beakta språkliga funktioner specifikt, också hos barn med autism utan intellektuell funktionsnedsättning, då dessa elever får sin undervisning i ordinarie grundskola, men har behov av särskilt pedagogiskt stöd

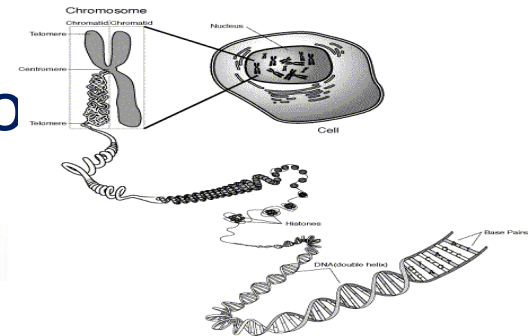
Autismspektrumtillstånd – konkret tänkande

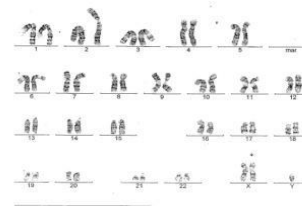
Funktionsbeskrivande diagnos → *orsaks-/medicinsk diagnos*

Orsaker, exempel

Prenatala faktorer - genetik/kromoso

Kromosomanalys från en pojke med
Klinefelters syndrom

Förvärvade prenatala orsaker

Perinatalt tillkommande skademoment
kan gälla barn som fötts extremt för tidigt

Postnatalt tillkommande skademoment
olika typer av skador, som drabbat hjärnan

Dags för "ESSENCE – team" inom sjukvården!

När det gäller barn/ungdom: yrkespersoner från barnmedicin/ barnneurologi, logopedi, specialpedagogik, barnpsykiatri och habilitering i **ESSENCE-teamet**

BVC, skola har **nära samarbete** med **ESSENCE-teamet** och remitterar dit när en närmare utredning behövs avseende barn med avvikelser i utveckling och beteende

Var/hur uppföljning ska ske beslutas efter utredn.

"En ingång, en dörr" – som är öppen

Samarbete med vuxenpsykiatri – Barn blivit vuxna

Kort om: Stöd/insatser/hjälp i skolan – språkstörning

Att elevens grundläggande svårigheter förstås

Att adekvat utredning är genomförd

Att ev. andra kognitiva svårigheter är uppmärksammade

Behöver eleven mer tid för vissa uppgifter?

"Stöd för tanken", ledtrådar, påminnelser, hjälp när uppgiften innebär att analysera, reflektera och planera

Stöd när uppgiften innebär att återberätta/berätta

Hjälp/stöd vid förändringar, "övergångar" mellan olika aktiviteter

Att hitta elevens starka sidor

Av största vikt för skolan att vara observant på och ingripa om en elev blir utsatt för mobbning

Att hjälpa eleven att få **lyckas!**

Kort om: Stöd/insatser/hjälp i skolan – vid AD/HD

Att elevens grundläggande svårigheter förstås

Att adekvat utredning är genomförd

Att ev. andra kognitiva svårigheter är uppmärksammade

Behöver eleven mer tid för vissa uppgifter?

"Stöd för tanken", ledtrådar, påminnelser, hjälp när uppgiften innebär att analysera, reflektera och planera

Stöd när uppgiften innebär att återberätta/berätta

Hjälp/stöd vid förändringar, "övergångar" mellan olika aktiviteter

Av största vikt för skolan att vara observant på och ingripa om en elev blir utsatt för mobbning

Att hitta elevens starka sidor

Att hjälpa eleven att få **lyckas!**

Kort om: Stöd/insatser/hjälp i skolan – autism

Att elevens grundläggande svårigheter förstås

Att adekvat utredning är genomförd

Att ev. andra kognitiva svårigheter är uppmärksammade

Behöver eleven mer tid för vissa uppgifter?

”Stöd för tanken”, ledtrådar, påminnelser, hjälp när uppgiften innebär att analysera, reflektera och planera

Stöd när uppgiften innebär att återberätta/berätta

Hjälp/stöd vid förändringar, “övergångar” mellan olika aktiviteter

Av största vikt för skolan att vara observant på och ingripa om en elev blir utsatt för mobbning

Att hitta elevens starka sidor

Att hjälpa eleven att få **lyckas!**

Sammanfattning

Viktigt att uppmärksamma barn/elever med språkstörning och att tänka på att också andra svårigheter kan finnas

Kartlägga vilken typ av svårigheter barnet har – så att hjälpen/stödet kan anpassas

”Tänk på tänkandet” och på att en hel del elever behöver **”ett stöd för tanken” – en ledtråd, en påminnelse...**

Uppföljning i ett ESSENCE – perspektiv – beakta samtidigt förekommande svårigheter – och beakta barnets styrkor!